

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Журналистика факультеті

Коммуникация теориясы пәні

Дәріс 13. Шағын топтағы коммуникация

Мысаева Қарлыға Нақысбекқызы

Баспагерлік-редакторлық және дизайнерлік

өнер кафедрасының доцент-ізденушісі

Алматы, 2025 жыл

Дәрістің мақсаты:

- ❖ Шағын топтағы коммуникация ұғымының мәнін және оның қоғамдағы рөлін түсіндіру;
- ❖ Шағын топтағы коммуникацияның бағыттарын түсіндіру;
- ❖ Шағын топтағы коммуникацияның әлеуметтік және саяси процестерге ықпалын талдау.

Дәріс жоспары:

- ❖ Шағын топтағы коммуникация түсінігі, түрлері және функциялары.
- ❖ Шағын топтағы коммуникацияның құрылымы мен динамикасы.
- ❖ Қорытынды және талқылау сұрақтары

Әлеуметтік ғылымдардағы ең кең тарағандардың бірі – коммуникация түрлерін оның пайда болу деңгейіне немесе контекстіне қарай жіктеу. Бұл критерий бойынша коммуникацияның келесі түрлері бөлінеді: тұлғааралық, топтық және бұқаралық. Топтық коммуникация құбылысы ең алдымен шағын топтардағы адамдар арасындағы тікелей коммуникация арқылы туындайды.

Шағын топты әдетте бір-бірін жақсы білетін және бір-бірімен үнемі араласатын аздаған адамдар деп атайды. Әдебиеттегі шағын топтың анықтамаларының сапасы жүзге жақын, бірақ көбінесе олар келесі сипаттамаларды көрсетеді:

- **байланыс** – әрбір топ мүшесінің бір-бірімен тіл табысуы, бірін-бірі қабылдауы және бағалауы, ақпарат алмасуы;
- **тұтастық** – топқа кіретін, оларды біртұтас тұтастық ретінде қабылдауға мүмкіндік беретін жеке тұлғалардың әлеуметтік-психологиялық бірлестігі;
- **композицияның тұрақтылығы**, ең алдымен қатысушылардың жеке бірегейлігі мен алмастырылмайтындығына байланысты;

Шағын топтың шекаралары туралы мәселе ерекше назар аударуды қажет етеді, өйткені оның мөлшері оның сипаттамаларына әсер етеді. Топтың төменгі шегі әдетте диада немесе триада деп аталады.

Диада екі адамнан тұрады, диададағы әлеуметтік принцип әлі қалыптасу кезеңінде, оның ерекшеліктері де осыдан туындайды: субъективтілік, өзара сезімдер мен құмарлықтар диядтың өмір сүруінің негізі ретінде.

Триада үш адам арасындағы белсенді әрекеттестік болып табылады және диададан сапалы түрде ерекшеленетін қасиеттерге ие: жаңа сапалық позицияны - бақылаушыны құру мүмкіндігі, ол коммуникациятардың жаңа жүйесіне маңызды элемент қосады.

Эксперименттік зерттеу тәжірибесі топтың жоғарғы шегі 10 немесе 20 адам болуы мүмкін екенін көрсетеді

Шағын топтардың түрлері. Қоғамдағы шағын топтардың көптігі олардың әртүрлілігін анықтайды, бұл өз кезегінде типология мәселесін көтереді.

Бастапқы және қосалқы: К.Кулидің пікірінше, бастауыш топ ең алдымен ата-аналар мен балалардан тұратын отбасы. Құрдас топтарда да ұқсас сипаттамалар бар, әсіресе балалық және ерте жастық шақтарда пайда болатын. Қосалқы шағын топтар - бұл біріншіліктерге қарағанда тікелей байланыстары аз қауымдастықтар және топ мүшелері арасындағы коммуникация үшін әртүрлі «делдалдар» пайдаланылады, мысалы, байланыс құралдары түрінде

.

Ресми және бейресми. Формальды шағын топтар - мүшелік пен коммуникациятары сырттан берілген ресми ережелермен және келісімдермен анықталатын топтар. Формальды шағын топтың мысалы ретінде кез келген белгілі бір қызмет аясында құрылған кез келген топты айтуға болады: жұмыс тобы, мектеп сыныбы. Бейресми шағын топтар – мұндай топтар

стихиялы түрде пайда болады, олардан туындайтын мәртебелер мен рөлдер нұсқау сипатында емес, вертикалды түрде анықталған қатынастар жүйесі жоқ.

Анықтамалық топ деп жеке адам нақты қосылмаған, бірақ ол нормаларын қабылдайтын топ түсініледі, осылайша бұл топ ол үшін оның мінез-құлқын бағалау стандартының рөлін атқарады.

Өмір сүру ұзақтығы бойынша уақытша топтар (семинар, жиналыс) және тұрақты топтар (отбасы, жұмыс және оқу топтары) бөлінеді.

Жеке тұлғаның белгілі бір топқа қосылу, оның өмірлік қызметіне қатысу және одан шығу туралы шешімінің озбырлық дәрежесіне қарай топтар ашық және жабық болып бөлінеді.

Топтық байланыс функциялары. Шағын топтағы коммуникация ақпараттық болумен қатар, келесі қызметтерді атқарады: келісімді қалыптастыру, келісілген әрекеттерді қамтамасыз ету және ерекше топтық мәдениетті дамыту.

Шағын топтағы коммуникациятың ең маңызды функциясы сыртқы ынталандырулардың әсерінен топ мүшесінің көзқарасын немесе мінез-құлқын жай ғана өзгерту емес, белгілі бір дәрежеде келісімге қол жеткізу болып табылады. Мақсатты бірлескен іс-әрекеттер ретінде түсінілетін үйлестірілген іс-әрекеттер тиімді коммуникациясыз мүмкін емес.

Коммуникация нәтижесінде топтың ерекше мәдениеті қалыптасады. Шағын топтарда адамдар бөтен адамдармен емес, бір-бірімен басқаша сөйлеседі. Осындай коммуникациятың нәтижесінде коммуникация орнатылады, соның арқасында осы топтың арнайы тілі, мінез-құлық нормалары мен ережелері, салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын қамтитын белгілі бір тур қалыптасады.

Осылайша, топтағы коммуникация топ мүшелері арасында ақпарат алмасу функциясын және коммуникацияты сақтауға және топтың мәртебесін сақтауға бағытталған функциялар жиынтығын орындайды.

Шағын топтағы коммуникацияның құрылымы мен динамикасы.

Шағын топтарды зерттеген кезде келесілер жиі бөлінеді:

- бірлескен қызмет нәтижесінде пайда болатын байланыстар мен қатынастардың құрылымы (экономикалық, ұйымдастырушылық, функционалдық);
- коммуникация процесінде пайда болатын байланыстардың құрылымы (рөлдік және коммуникативті құрылымдар, эмоционалдық қатынастар құрылымы).

Топтың коммуникативті құрылымы ақпарат ағындарын (топтағы ақпаратты тарату арналары) және әрбір қатысушыға тиесілі ақпарат көлемін ескереді. топқа.

Зерттеулер жүргізілді, зерттеушілер коммуникация құрылымы тапсырманың құрылымына сәйкес келетін топ жақсырақ жұмыс істейді деген қорытындыға келді, яғни. нақты орнатылған байланыс желісі мақсатқа жету үшін оңтайлыға барабар болғанда. Мұндай оңтайландыру топтың дамуымен табиғи түрде жүреді.

Шағын топта әртүрлі ақпарат әртүрлі жолмен, әртүрлі байланыс жолдары (коммуникациялық желілер) бойынша таратылады. Бұл желілер орталықтандырылған немесе орталықтандырылмаған.

Орталықтандырылған желілерде айналасындағы топ үшін маңызды ақпаратты (фронтальды, радикалды немесе иерархиялық) тарататын негізінен бір адам. Бұл топтық бақылауды жақсартуға және қарапайым мәселелерді тезірек шешуге көмектеседі.

Орталықтандырылған байланыс құрылымдарының түрлері:

- фронтальды - қатысушылар байланысқа түспейді, бірақ бір-бірінің көру аймағында болады.
- радиалды – барлық ақпарат мүшелерге тек орталық тұлға арқылы беріледі.
- иерархиялық – топ мүшелерінің екі немесе одан да көп бағыну деңгейі бар құрылым.

Орталықтандырылмаған желілерде қатысушылардың барлығы бірдей ақпаратты қабылдай алады, өңдей және жібере алады және басқа желі қатысушыларымен байланыса алады.

Орталықтандырылмаған желілердегі ақпарат шеңбер бойымен немесе тізбек бойынша берілуі мүмкін.

Дегенмен, зерттеулер көрсеткендей, қызметкерлердің жалпы қанағаттануы азырақ орталықтандырылған байланыс желілері жағдайында ең жоғары болады, ал ең үлкен жеке қанағаттану ақпараттың максималды көлеміне қол жеткізу немесе оған максималды әсер ету мүмкіндігімен байланысты.

Демек, шағын топтың коммуникативті құрылымының ерекшеліктері көбінесе статус-рөлдік құрылыммен анықталады. Статус-рөлдік құрылым деп топтағы ұстанымдарына сәйкес топтық процеске қатысушылар жүзеге асыруы күтілетін мінез-құлықтың типтік режимдеріне негізделген адамдар арасындағы коммуникациятар жиынтығы түсініледі.

Топтың коммуникативті құрылымы – топ мүшелерін бір-бірімен және сыртқы ортамен байланыстыратын ақпараттық ағындар жүйелеріндегі топ мүшелерінің позицияларының жиынтығы және оларда топтық ақпараттың сол немесе басқа көлемінің шоғырлануы.

Өз кезегінде, ақпаратты иелену топ мүшесінің оның иерархиясындағы позициясының маңызды көрсеткіші болып табылады. Бір жағынан ақпаратты қабылдауға, сақтауға және таратуға қол жеткізу адамға топтағы ерекше рөлді және арнайы топтық артықшылықтарды береді. Кейбір жағдайларда топтың ақпараттық орталығы болып табылатын адамды ақпараттық көшбасшы деп атайды. Екінші жағынан, ақпарат әдетте жоғары мәртебеге ие топ мүшелеріне арнайы бағытталады, яғни.

Жеке тұлғаның мәртебесі неғұрлым жоғары болса, соғұрлым ол көбірек ақпарат алады. Хабарланатын ақпараттың сипаты адамның топтық жағдайына да байланысты: оның мәртебесі неғұрлым жоғары болса, берілетін ақпараттың сипаты соғұрлым қолайлы болады.

Іс жүзінде белгілі бір байланыс желісін таңдау өзара әрекеттесу түрі мен мақсатына байланысты. Топта бар байланыс желілерін талдауға жүгіну қажеттілігі оның мүшелері арасындағы байланыс шешілетін міндеттер тұрғысынан тиімсіз болған жағдайларда туындайды.

Шағын топтардағы коммуникация прагматикасы.

Отбасы – ұйымышілік өзара әрекеттесу элементтері (отбасы мүшелері тиісті әлеуметтік рөлдер мен функционалдық жауапкершіліктерді орындайды және т.б.) және бейресми коммуникациятар бір-бірімен тығыз байланысты болатын шағын топтың түрі.

Отбасын зерттеудегі бетбұрыс ол туралы ойлардың жүйе ретінде пайда болуы болды.

Отбасына жүйелі көзқарас ондағы барлық нәрсенің өзара байланысты екенін, отбасының біртұтас тұтастық, біртұтас биологиялық және әлеуметтік-психологиялық организм екенін мойындауды білдіреді. Бұл ретте отбасын зерттеушілер оны салт-дәстүрлер, әдет-ғұрыптар, әдет-ғұрыптар мен коммуникациятар ұрпақтан-ұрпаққа берілетін негізгі әлеуметтік-мәдени бірлік ретінде сипаттайды.

Бұл ретте мыналар зерттеледі: отбасының ішкі жүйелері – ең алдымен ерлі-зайыптылар, ата-аналар және балалар арасындағы коммуникациятар; отбасының өмірлік циклдері; толық жүйе ретінде отбасы; топ ретінде отбасының басқа топтармен коммуникациясы.

Топтың шешім қабылдаудағы негізгі әлеуетті артықшылығы топ мүшелерінің жеке айырмашылықтары болып табылады, бірақ топтық процестер оларды пайдалануға мүмкіндік бермесе, олар балластқа айналуы мүмкін.

Шешім қабылдау процесінде әртүрлі пікірлер тыңдалып, ескерілуі үшін қажетті бірінші шарт – топтарды ынтымақтастық принциптері бойынша ұйымдастыру. Басқаша айтқанда, белгілі бір уақытта жалпы мақсат жеке мақсаттардан маңыздырақ болуы керек.

Ресми немесе бейресми көшбасшылар кез келген шешім қабылдау тобында маңызды рөл атқарады. Көптеген зерттеулер топ мүшелерінің идеяларды бағалауы үшін топ басшысы бұл үшін белгілі бір қадамдар жасауы керек екенін көрсетеді (ойды еркін жеткізуді белсенді түрде ынталандыру, азшылықтың пікірін тыңдауды талап ету); әйтпесе, топ шешімін көрсету ықтималдығы жоғары жалпы топтың пікірімен санаспай, басшыға ұнайды.

Топтық пайымдау процесінде туындайтын тағы бір құбылыс топтық поляризация деп аталады. Бірқатар ізбасарлардың пікірі бойынша, тәуекелді шешімдерге басым ауысу үрдісі бар, басқаша айтқанда, топтық өзара әрекеттесу жағдайындағы адам шешімді жеке қабылдағанға қарағанда «экспериментке» көбірек бейім.

Түпкілікті нәтиже топтың қаншалықты прогрессивті екендігімен анықталады: құрамы, нормалары және құндылық бағдарлары. Осылайша, өнертапқыштық пен ерекшелік рухы тәрбиеленетін топ осы жағдайға байланысты инновациялық ұжымдық шешімге көбірек ұмтылады.

Ақырында, заманауи жағдайларда топтық шешімдерді қолдау жүйесі (бұл әсіресе ресми топтар үшін маңызды) компьютерлік технологияларды қолдануды көздейді, бұл көріну, түскен ұсыныстарды жылдам өңдеу, келмейтін топ мүшелерімен жедел байланыс орнату, коммуникациялық кедергілерді жеңу, шешім қабылдау процесін құрылымдау және топтық талқылауларды басқару.

Психокоррекциялық топтар әдетте белгілі бір уақыт аралығында үнемі жиналатын адамдардың шағын мамандандырылған бірлестіктері деп аталады. Мұндай топтардың негізгі міндеті - өзара ашу, жеке тұлға туралы ақпарат алу және әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдыларын дамыту және эмоционалдық бұзылуларды жеңу тұрғысынан жақсарту мүмкіндіктері.

Негізгі әдебиеттер:

1. Котлер, Ф., & Келлер, К. Л. (2016). *Маркетинг менеджменті*. Алматы: Энергия.
2. Шеннон, К. Э., & Уивер, У. (1963). *The Mathematical Theory of Communication*. Urbana: University of Illinois Press.
3. Лассуэлл, Х. Д. (1948). *The Structure and Function of Communication in Society*. In: Wilbur Schramm (Ed.), *The Process and Effects of Mass Communication*. Urbana: University of Illinois Press.
4. Мадигов, К. С. (2021). *Коммуникация: теория и практика*. Алматы: Қазақ университеті.
5. Додонов, В. Н. (2017). *Основы теории коммуникации*. Санкт-Петербург: Питер.

Қосымша әдебиеттер:

6. Буров, А. А. (2015). *Психология общения и межличностных отношений*. Москва: Эксмо.
7. Григорьев, В. И. (2018). *Теория массовой коммуникации*. Москва: Высшая школа экономики.
8. Холл, С. (1980). *Encoding/Decoding*. In: *Culture, Media, Language*. London: Hutchinson.
9. Рождественский, А. В. (2019). *Социальные медиа и общество*. Москва: Альпина Паблишер.
- Тарас, В. (2020). *Семантика и коммуникация*. Алматы: Қазақ университеті